

James Low' õpetused

3.-4. oktoobril 2015 Tartus

Patrul rinpotše

MAHAJAANA VAATE
JUHISED:

KAHE TÕE SELGITAMINE

༄། བཤེན་ཆེན་ལྷ་མིན་བདེན་གཉིས་རབ་དུ་གསལ་བ་
ཞེས་བྱ་བ་བཞུགས་སོ། །

Tiibeti keelest tõlkinud Kadri Raudsepp.

© 2015 Khordongi ühing ja Eesti-Tiibeti Kultuuriselts.

Lühidalt Patrul rinpotše elust

Patrul rinpotše ehk täisnimega Dza Patrul Urgjen Džigme Tšöki Wangpo (rDza dpal sprul o rgyan 'jigs med chos kyi dbang po), tuntud ka kui Patrul ehk „Pelge tulku“ (taassünd), oli 19. sajandi tiibeti budismi ningma koolkonna üks suurimaid õpetajaid. Ta sündis 1808. aastal Getse Dzachuka's (dGe rtse rdza chu kha) Põhja-Khamis.

Tema taassündi kinnitasid tole aja suured õpetajad ning ta määrati Pelge kloostri varade käsutajaks. Patrul rinpotše otsustas aga umbes 20-aastaselt loobuda kõikidest oma õigustest kloostri varadele ning valis rändava kerjuse tee, ise õppides ja õpetades, viibides pikki perioode eralduses mediteerides.

Patrul rinpotše juureõpetaja oli Džigme Gjalwe Njugu ('Jigs med rgyal ba'i myu gu, 1765-1842), kes oli üks kahest kõige tähtsamast Džigme Lingpa ('Jigs med gling pa) longtšen ningthik'i (*klong chen snying thig*) õpetusliini hoidjatest. Džigme Gjalwe Njugu'lt sai ta ettevalmistavate harjutuste (*sngon 'gro*) juhiseid 25 korda, samal ajal ka kõiki harjutusi üha uuesti teostades, mis tähendab seda, et ainuüksi kummardusi tegi ta kaks ja pool miljonit korda. Need juhised pani ta lumises kaljukoopas eralduses olles kirja ning nüüdseks on sellest tekstist saanud tiibeti budismi kõige kuulsam ettevalmistavate harjutuste juhiste tekst (*Kun bzang bla ma'i zhal lung, Minu täiusliku õpetaja juhised*), mida Tema Pühadus dalai-laama alati lugeda soovitab.

Gjalwe Njugu juhatas ta sisse meele olemusse, kuid siis ei suutnud Patrul rinpotše selle tähendust täielikult mõista. Vahetu mõistmiseni jõudis ta Do Kjentse (mDo mkhyen brtse, 1800-1888) juhiste abil. Selle kohta on liikvel kuulud lugu: Patrul rinpotše kohtas ühel päeval oma telgi lähedal Do Kjentse't. Kurikuulus hull jahimees-joogi Do Kjentse krahmas Patrul rinpotšel juustest ja tõmbas ta pikali. Patrul rinpotše mõtles endamisi, et Do Kjentse käitub nii kindlasti seetõttu, et tema hingeõhust oli tunda alkoholi aroome. Do Kjentse tajus Patrul rinpotše mõtteid ja hurjutas teda, nimetades teda „vanaks koeraks“, ning kõndis tema peale sülitades minema. Äkki taipas Patrul rinpotše, et Do Kjentse oli talle andnud võimsad juhised meele olemuse mõistmiseks. Kohe istus ta sirge seljaga maha ning kogeski täielikult vahetut kohalolekut, täielikku teadvelolekut. Hiljem hakkas Patrul rinpotše end ise Vanaks Koeraks kutsuma.

Peaaegu kümme aastat oli ta koos oma põhiõpilase Njošul Lungtok Tenpe Nima'ga (sMyo shul lung rtogs bstan pa'i nyi ma, sünd 1830) Do orus Serta's eralduses. Heast söögist ta ei hoolinud, eralduses olles toitust vahel vaid metsas leiduvatest juurtest valmistatud teest. Samuti keelas ta õpetajate auks suurte lihapidude korraldamise, manitsedes inimesi jahist hoidumisele ja taimetoitlusele.

Patrul rinpotše ei andnud peaaegu mitte kunagi pühitsusi, ent õpetas palju, eelkõige Derge piirkonnas Khamis, Khatoki ja Dzogtšeni kloostrites, samuti Dza's ja Golokis.

Tema õpetuse tähtsaimaks sõnumiks oli: „Ole hea südamega, tegutse heasoovlikult, miski pole tähtsam kui see.“ Ka ise hindas ta budismi alustõdede kohta õpetuste saamist. Tuntud on lugu sellest, kuidas Patrul rinpotše külastas teel Khatoki Tšöjing Rangdröli-nimelist joogit, kes viibis peaaegu kogu oma elu eralduses. Ta polnud küll palju õppinud, kuid oli täielikult mõistnud asjade loomust. Patrul rinpotše palus, et joogi õpetaks talle dzogtšeni õpetusi, Khatoki kloostri traditsiooni järgi helendava avaruse olemust. Esimesel õpetuspäeval surus joogi käed südame kohal kokku ning lausus: „Oh häda! Kui raske on leida inimelu, et võiksime jõuda täieliku mõistmiseni!“ Ning tema palgeilt veeresid alla pisarad. Nutma puhkes ka Patrul rinpotše, kes sügavalt mõistis öeldud sõnade tähendust. See oligi esimese päeva õpetus. Patrul rinpotše mungast abiline oli hämmeldunud: „Kui hämmastav! Patrul rinpotše, kes teab kõiki õpetusi ja tekste, saab nii lihtsaid juhiseid, ning veelgi enam, vaid inimelu hinnalisuse mainimine paneb mõlemad suured õpetajad nutma!“

Kuigi Patrul rinpotše pidas kõige olulisemaks lihtsaid tõdesid, tundis ta väga hästi ka budistlikku filosoofiat, tähtsamaid filosoofiatekste teadis ta peast ning õpetas neid tihti Khami piirkonna

kloostrites. Ta kirjutas ka ise erinevatele filosoofiatekstidele kommentaare ning vaadet selgitavaid juhiseid, sealhulgas *Kahe tõe selgitamise*.

Inimesena oli ta äärmiselt lihtne, tema välimusest ja riietest ei saanud kuidagi välja lugeda, et tegemist oli suure õpetajaga. Vahel juhtus ka nii, et talle õpetati tema enda kommentaari, sest teda ei suudetud ära tunda.

Tal polnud mingit maist vara, annetusi ta vastu ei võtnud. Kui talle pakuti kulda ja hõbedat, jättis ta selle sinna, kuhu see toodi. Tal polnud kindlat plaani, kuhu minna, kui ta tundis vajadust minna, võttis ta oma jalutuskepi ja lihtsalt läks. Tema ainsateks asjadeks oli savipott tee keetmiseks ja *Bodhicaryāvatāra* raamat. Need, kes temaga kohtusid, ütlesid, et ta ei rääkinud kunagi muust kui vaid Buddha Seadmusest, maailmaasjad ja tühi loba teda ei huvitanud. Sellele vaatamata need, kes temaga kord juba kohtunud olid, ei suutnud temast enam lahkuda.

Patrul rinpotše suri 1887. aastal. Tema kirjutatud kommentaare ja juhiseid on kokku kuus köidet ning teda tuuakse alati tõelise bodhisattva eeskujuks.

Mahajaana vaate juhised: kahe tõe selgitamine

Neile, kes soovivad vabaneda, on nii 1) õpetus sellest, mida tuleb mõista, kui ka 2) õpetus sellest, kuidas harjutada.

I. Õpetus sellest, mida tuleb mõista

Ka sellel on kaks jaotust: (1) kõigi teadaolevate nähtuste loomulik seisund ja (2) iseenda (tib *shes pa rang*) loomulik seisund.

(1) Kõigi teadaolevate nähtuste loomulik seisund

Esimesel on samuti kaks aspekti: (i) suhteline (varjatud, kokkuleppeline, tib *kun rdzob*) ja (ii) ülim (tib *don dam*).

(i) Suhteline aspekt

Üldiselt rääkides on kõik ilmuv, alates Lakkamatute Kannatuste põrgust kuni kümnenda taseme bodhisattvate keskendumisjärgse seisundini suhteline.

Ka suhteline jaguneb omakorda kaheks – väär suhteline ja õige suhteline. Kõik, mida me algajatena [enne virgumisteele asumist] tajume, on väär suhteline. Kui oleme jõudnud käitumise tasemele¹, siis hetkel, kui suudame ühendada kogemuse mõistmisega, muutub see õigeks suhteliseks. Kui me seda aga ei suuda, jääb see vääraks suhteliseks. Kui oleme jõudnud tasemeteni (tib *sa*, skt *bhūmi*), on kõik, mis tavameeles (tib *yiḍ*) ilmub, õige suhteline. Kuna “pelgalt ilmuv” pole lakanud, on see suhteline, ent selle väärust nähakse nüüd otse. Esimesest tasemest kümnenda tasemeni jätkab ilmuv ilmumist kui tõeline, kuna karma jälgedest, millega oleme nii kaua harjunud, pole vabanetud, samamoodi nagu anumas püsib [pikalt] muskuse lõhn.

Virgunule, kes on karma jäljed täielikult välja juurinud, ei ilmu mitte midagi, ta püsib mõistelisest vabas (tib *spros bral* – ‘keerukusest vaba’) ülimas vallas.

Tavamaailma asjadesse ja olenditesse kiindumine ning nende tõeliseks pidamine on väär suhteline. Selle vastand, milleks on [olendite] puhaste jumalustena ja [keskkonna] nende paleena kujustamine, mõistes samas nende näilikkust, on õige suhteline.

(ii) Ülim aspekt

Ülim on oma olemuselt seadmusvald (tib *chos kyi dbyings*, skt *dharmadhātu*), mõistetest vaba. Selle olemus on küll jagamatu, ent ometi võib eristada seda, kas nõndasust on mõistetud või mitte. Seega saab eristada ülima loomulikkude alust ja nõndasuse nähtavaks saamist [ülima loomuliku aluse mõistmist]. Eristatakse ka ülimat, milleni jõutakse läbi kuulamise [õppimise] ja selle üle järelemõtlemise, nõnda läbi lõigates lihtsakoelisi arusaamu, ning ülimat, mida kogeb joogi meelt

¹ Viie tee hulgast kahe esimese - kogumistee ja ühendustee lõppu.

arendades. Või ülimat, millele tavaolendid mõistete abil viitavad, ning ülimat, mida õilsad olendid vahetult kogevad. Eristada saab ka mõistelist ülimat (tib *rnam grangs kyi don dam*) ja mõistetest vaba ülimat (tib *rnam grangs ma yin pa'i don dam*).

Kahel tõel on kolm avaldumisviisi.

Tavainimeste tasemel on ilmuv sisemiselt tõeline ning seda tajutakse sellesse kiindudes. Seda nimetatakse vääraks suhteliseks.

Õilsate olendite tasemel mõistetakse ilmuvat näilikuna ning seda tajutakse kiindumiseta. Seda nimetatakse õigeks suhteliseks.

Virgunu tasemel pole midagi, mis ilmub, ega midagi, mis ei ilmu, ollakse vabad kiindumise ning mittekiindumise mõistetest. Seda nimetakse ülimaliks.

Teisiti öeldes, esimesel tasandil on olemas nii ilmuv kui ka kiindumine, keskmisel tasandil on vaid pelk ilmuv, kiindumist pole. Viimasel tasandil pole ei ilmuvat ega kiindumist. Need kolm tasandit on tuntud kui “ekslüüsi mõistmise teadmine”, “suhtelise mõistmise teadmine” ja “ülimal mõistmise teadmine”. Tavainimeste puhul sõltub suhtelise mõistmine analüüsist. Õilsad olendid mõistavad seda vahetult otsese kogemuse kaudu (tib *mngon sum*).

Kuigi ülimal seadmusvallas puuduvad kokkuleppelised mõisted nagu “mitteteadmine” ja “suhtelise mõistmise teadmine”, võime nõndasuse mõistmisele osutades kasutada mõisteid nagu “teadmine” ja “mõistmine”.

Ülimal tähenduses peame mõistma kahe tõe jagamatust. Väites, et suhteline osutab [ilmuva] tõelisele olemasolule ning ülimal tasandil pole olemas midagi, pole Kesktõe vaade. Kui oleme õige suhtelise tõelist loomust mõistnud, sulanduvad kaks tõe jagamatult üheks, olles teispool mõistelisi piire nagu olemasolu ja mitteolemasolu, igavesti kestev ja katkev.

Ületava mõistmise suutras on öeldud: “Suhtelise tõeline loomus on nõndasuse, ülimal tõeline loomus.”

Kahe tõe jaotus on vaid mõistmise hõlbustamiseks loodud ajutine tööriist, mis eristab kahte meeles seisundit. Kõiki neid mitmesuguseid objekte, mis segaduses meeles seisundis ilmuvad, sildistatakse vääraks suhteliseks. Meeles seisundis, kus segadus on end ammendanud ning kus pole vähimatki mõistelise jälge, ka mitteolemasolu kohta, on ülimal.

On öeldud:

“Kui meeletegevuses (tib *blo*) ei kerki asjade ja mitteasjade mõisteid, pole muud võimalust kui sügavalt puhata mõistelisest vabas.”²

Tegelikult aga suures, keerukusest vabas seadmusvallas – selle tõelises loomuses, mida on tarvis teada, pole mingit alust, mille põhjal tõeluse kahte tasandit eristada, seega sellist jaotust pole. Ka lõplikus virgumisseisundis pole kahe tõe jaotust. Ära käsitle ka petlikku ilmuvat, mida me siin ja

---

² *Bodhicaryāvatāra*, 9 ptk, 34. salm.

praegu kogeme, kui tõeluse erinevaid tasandeid; need on ilmuva ja tühjuse või teadveloleku ja tühjuse lahutamatu ühtsus. Nõnda on selle mõistmine või sellest täielikult arusaamine virgunu meele teadmus (tib *ye shes*), kahesusest vaba tõelusest teadvelolek. Kahte tõde eraldi õigesti mõistes sulanduvad need üheks. Seda nimetame me kahesusest vabaks teadmuse ühenduseks (tib *zung 'jug*), nirvaanaks, milles pole püsimit³ ja nii edasi.

(2) Iseenda loomulik seisund

Kuigi nõnda võime mõista kõikide teadaolevate asjade loomulikku seisundit, kui me aga ei mõista subjekti ehk teadva meele loomulikku olekut, seisundit, mis on meie oma meel, on kõik nähtused (seadmused, tib *chos*) vaid teadmise objektid (tib *shes bya'i yul*), mis ei toimi vastumürgina meeleplekkidele. Tegelikult tekitab see arusaamine uut uhkust ja ülbust ning muudab isiku ego veelgi tugevamaks. Just seepärast tuleb mõista selle, kes mõistab, mõistuse (tib *blo*), meele (tib *sems*) või tavameele (tib *yid*) tõelist olemise viisi (tib *gnas lugs*).

Selle [mõistmisel] on kaks aspekti: (i) esmane kahe tõe mõistmine ja (ii) lõplik mõistmine, milles kaks tõde on lahutamatud.

(i) Esmane kahe tõe mõistmine

Mõistame, et suhtelisel tasandil on kõige teadaoleva olemise viis omaolekuta ja näilik. Mõistame, et ülimal tasandil on kõik nähtused kui taevalaotus. Millegi kohta ei saa väita, et miski on olemas või mitteolemas. Ka mõistab meie mõistus või teadvus, mis on suhteline, et lõppkokkuvõttes on kaks tõde suure Kesktee järgi eraldamatud, seadmusvald, kus kõik on äärmustest ja mõistelisest (tib *spros pa bral*) vaba. Šāntideva on öelnud:

“Ülimat mõistusega ei haara -

tavamõistus on seotud suhtelisega.”⁴

Tavamõistusega mõistmine võib su muuta uhkeks ja üleolevaks. Selline uhkus ja üleolek tekib deemonite⁵ mõju tulemusel ning viib meid valele teele. Mõttega *haaramatus Virgunute valla suutras*⁶ öeldakse:

“Nii-nimetatud “saavutamine” - tõepoolest põgus see.

³ Nirvaana, milles ei püsita – see on omane mahajaana budismile. See on „mittepüsiv“, mis tähendab, et ei püsita ei eksistentsi (tib *srid pa*) ega ka rahu (tib *zhi ba*) poolel.

⁴ *Bodhicaryāvatāra*, 9 ptk, 2. salm.

⁵ Deemoneid ehk *māra*'sid, mis takistavad inimesel virgumiseni jõuda, on nelja tüüpi. Nendeks on: 1) kuhjade deemon (skr *skandhamāra*, tib *phung po'i bdud*), mis sümboliseerib kujusse, tundesse, äratundmisse, teguritesse ja teadvusse kinnijäämist, kuhjade (isiku) tõeliseks pidamist; 2) plekkide deemon (skr *kleśamāra*, tib *nyon mongs kyi bdud*), mis sümboliseerib taklemist plekkidesse - negatiivsetesse emotsioonidesse ja teadmatusse; 3) surmaisanda deemon (skr *mrtyumāra*, tib *'chi bdag gi bdud*). See sümboliseerib surma, mis lõikab läbi hinnalise inimelu, sümboliseerib ka meie hirmu püsituse, muutuste ja surma ees; 4) jumalapoegade deemon (skr *devaputramāra*, tib *lha'i bu'i bdud*). See sümboliseerib inimese ihaldamist lõbu, mugavuse, „rahu“ järele.

⁶ *Sangs rgyas kyi yul bsam gyi mi khyab pa bstan pa'i mdo*.

Nii-nimetatud “vahetu mõistmine” - vaid üleolev eeldus.

Põgus ja üleolev – see deemonite töö.

Äärmiselt uhked ütlevad: “Olen selle saavutanud.”

“Vahetu mõistmine” muutub mõistetega täidetud mõttetegevuseks.”

Mõistmiseni jõudnud tavamõistuse suhteline loomus on sama ülimga. Kui vaatame mõistvasse tavamõistusesse, meelde või teadvusse endasse, ei leia me sellest mitte midagi olemasolevat. See on olnud algusest peale tühi olemasolust ja mitteolemasolust, tühi tekkimisest ja lakkamisest, tühi tulekust ja minekust, tühi kestvast ja katkevast, tühi kolmest ajast [minevikust, olevikust ja tulevikust], ning seega on see ülimg tõelus, *dharmatā* ise.

Kaśyapa poolt palutud suutra ütleb: “Meelt ei ole seespool. Ka pole seda väljaspool. Ka ei saa seda tajuda kui kuskil mujal olevat.”

Maitreya poolt palutud suutra ütleb: “Meelel pole vormi, värvi ega asukohta. See on taevasarnane.”

(ii) Lõplik mõistmine, milles kaks tõde on lahutamatud

Lõplikus tähenduses on kaks tõde meelega olekus lahutamatud. Ühtsele meelele ei saa rakendada kahe tõde jaotust, sest selleks puudub alus. Ka pole viljas, Virgunu mõistmises, mingit tavameelt, mille puhul saaks rakendada kahe tõde jaotust. Kuigi helendus (tib *gsal*) ja tühjus (tib *stong*) on tavalise olendi segaduses meelega loomus, ei suuda ta seda ära tunda. Täieliku teadveloleku (tib *rig pa*) helenduses ja tühjuses püsides mõistame kahe tõde lahutamatu.

Kuna kahe tõde lahutamatu saame mõista vaid mõlema tõde omadusi eraldi tundes, seega on kahene jaotus vajalik.

Kõige teadaoleva mõistetest vaba loomulik olek seguneb eristamatult [meelega] mõistetest vaba loomuliku olekuga. Selles [kogemuses], mis on täiesti tühi asjadele omaoleku või [enesele] “mina” mõiste omistamisest, on kõik välised ja sisemised nähtused vabad igasugusest mõistelisusest (tib *spros pa*) nagu olemine ja mitteolemine, alatine ja katkev, ja nii edasi. Nad on kui kokkupandamatu taevaalaotus, kus pole nägijat ega nähtavat, mõistjat ega mõistetavat. Mõistmine ja nägemine on eksimatu mõistmine.

II. Õpetus sellest, kuidas neid juhiseid rakendada

See koosneb kahes osast.

1. Otsene praktika neile, kes on kõige teravama taibuga, neile, kes on minevikus teostanud kahte kogumist⁷. Need õnnelikud, kelle hea karma on küpsenud, võivad kahte tõde mõista vaid nende kohta juhiseid kuuldes ning nad suudavad püsida jätkuvalt mõistmisseisundis. Nende sügavas keskendumises pole seda, kes teab, ega teadmise objekti, selles pole “mina” mõistet. Nad harjutavad meelt taevasarناسes meeleseisundis, kus pole kahe tõega seonduvat mõistelist mõtlemist. Nõnda meelt harjutades pole mingeid negatiivseid mõtteid, mille peaks eemaldama, ega ka positiivseid meeleseisundeid, millele peaks keskendumata. Kaitsja Maitreya ütleb:

“Siin pole mitte midagi, mille peaks eemaldama,

pole ka vähimatki, mida peaks lisama;

Vaata täiesti puhtalt tõelist seisundit

Ning tõelust õigesti nähes vabaned täielikult.”⁸

Pärast seda hoia meeles unenäotoline kahe tõe ühtsus, mõistes, et kõik ilmuv küll ilmub, kuid on omaolekuta. Täites end näilise virgumismeele, sõbralikkuse ja kaastundega [kahte tõde] mittemõistvate näiliste unenäotoliste olendite vastu, tegele pelgalt näilise kahe kogumisega ning lausu olendite hüveks pikki palveid heade soovidega.

2. Astmeline tee juhimatele

Pisut juhimid peavad harjutama astmelist teed, alustades neljast meelt pööravast mõttest⁹. Kui nad seda ei tee, suudavad nad sügavat tõde mõista vaid üldises tähenduses. Nõnda on kõik meie mõtted ja ilmuv suhteline, nende loomuse mõistmine ülim. Kahte tõde väljendavad sõnad on suhteline, sõnade omaoleku puudumine ülim. Nende kahe külje lahutamatus on kahe tõe ühtsus. Teadaolevate asjade loomus ja virgunu mõistmisseisund on hoomamatud, nii nagu ka kahe tõe ühtsus. Seega nimetatakse seda “mõistetest vabaks kõikehõlmavaks väljaks” (tib *chos kyi dbyings nyid*). Isikul ja nähtustel pole mingit omaolekut. Selle mõistmine on vaade. Selles seisundis püsimine on meditatsioon. Kaastundlikult teiste hüveks kahe kogumine on tegevus. Haaritava objekti ja haaraja subjekti lahustamine avarusse on vili. Kõikjale ulatuv teadmus (tib *ye shes*) on hea omadus, iseenesest olendite heaks tegutsemine on virgunud tegevus.

On öeldud, et ära ole kinni pelgalt sõnades ja mõistetes, selle asemel mõtle tähendusele, millele need osutavad. Nähtusi tajuval meelel pole mingit sisemist omaolekut. Pole sellele külge poogitud “mina”, “meelt omavat olendit” (tib *sems can*), isikut, tegijat.

⁷ Kaks kogumist – mõistmise ja pälvimuste kogumine.

⁸ *Abhisamayālamkāra* (Selge mõistmise kaunistus), värss 21; *Uttaratantra* (Ülim järjepidevus) I. osa 154. rida ning see on ka Nagārjunā *Pratītyasamutpāda hr̥daya kārikā* (Sõltuvusliku tekkimise südame) 7. värss.

⁹ Neli meelt pööravat mõtet – hinnalise inimelu, püsituse ja surma, ringkäigu kannatuste ja karma, põhjuse ja tagajärje seaduse üle mõtisklemine.

Kui ütlemine: “[omaolekut] pole”, siis see tähendab, et olemist ei saa tõestada, ka pole võimalik tõestada mitteolemist. Seega tähendab “pole”, et pole ei omaolekut ega ka omaoleku puudumist.

Teadvus, mis objekti teab, ei sõltu meelevalimetest. See ei pärine ka objektist. See ei asu ka kuskil [subjekti ja objekti] vahepeal. Seda pole seespool, pole ka väljaspool. Kui see kerkib, ei tule see kuskilt. Kui see lakkab, ei lähe see kuskile. On öeldud, et tühi on nii selle ilmumine kui ka selle lõppemine. Suutrades on öeldud: “Selles täiesti õiges nägemises et ilmu mitte mingeid nähtusi.” Ületava mõistmise suutrades on öeldud: “Meele tegevus seob meid ihadevalla, kujudevalla ja kujudeta vallaga. Kui meel ei tegutse, pole mingit sidumist.” Suutrades öeldakse: “Kui ei toimu mingit tegevust, siis on see joogi tegevus [loomulikkus].” Ja: “Kui tavaline inimene püsib nähtustest vabas seisundis, on see ülilm seadmus.” Suutrades öeldakse: “Mis on ülilm seadmus? See on nähtuste äratundmise¹⁰ puudumine.” Ületava mõistmise suutrades öeldakse: “Kuna virgumisele ei saa osutada, on “virgumine” lihtsalt nimi. Kuna ka Buddhale ei saa osutada, on see lihtsalt nimi. Kõigi nähtuste loomulik olek on taevasarnane. Mõistmine, et see pole ei teadvuse ega ka teadmuse objekt, on vaade. Selles seisundis mittepüsival moel püsimine on meditatsioon. Meditatsiooniessiooni-järgsel (tib *rjes la*) ajal näilike pälvimuste kogumine näilike olendite hüveks on käitumine (tib *spyod pa*). Meele näilike tajude lahustamine avarusse on tee lõppu jõudmise viili. Seadmusväli on mõistelisest keerukusest vaba, sõnu ja mõtteid ületav. See on samuti teadjata, kes võib seda tajuda kui teadaolevat objekti. Seda küll pole, ent mis puutub meele arendamisse ja vaate treenimisse, harjuta kui „taevas, mis vaatab taevast”. Tõelises tähenduses ei ole ei mõtetegevust ega ilmutat (tib *snang ba*). Kuid “ei ole” tähendab, et ületatud on ka olemise ja mitteolemise mõisted. Öeldakse, et kui inimene ei kardata tühjuse sügavat tähendust ning püsib selles rõõmsalt, on see märk õnnelikust, kes on varem õpetust kuulnud ja harjutanud, ning jõuab kiiresti virgumiseni.

Tõelus ise on taevasarnane, mõtetest vaba avarus. Selle mõistmine on väljendamatu teadmuse seisund, hinnangute andmisest ja tegevusest vaba loomulik samasus. See on kolme aja võidukate mõistmine. Ülilm tõelus on kui viljatu naise poeg, see on tavaline loomulik seisund, mis on avaldumatu, mõtetest vaba.

Koge suhtelise [tasandi] omaduste kandjate (tib *chos can*) näilist ühtsust vastuvõtmise ja

¹⁰ Kolmas *skandha* ehk kuhi: *'du shes* ehk objekti äratundmine. Budismis kirjeldatakse, et isik koosneb viiest skandhast ehk kuhjast (tib *phung po*). Need on seadmuste kogumid, mida virgumata meel nende koostoides tajub isikuna: 1. Kuju, vorm (skr *rūpa*, tib *gzugs*) – hõlmab kõike materiaalselt. Vormi omaduseks on, et seda saab kahjustada, hävitada. Kõik, millel on kuju, peab lagunema. Kuju pole vaid staatiline aine, vaid ka füüsiline tegevus, näiteks kumarduste tegemine. 2. Tunne e tundmine (skr *vedanā*, tib *tshor ba*) - tunne hõlmab kolme liiki kogemust: tunne võib olla meeldiv, ebameeldiv või neutraalne. Eristatakse ka kuut liiki tunit, mis tekivad kontaktist kuue võime/organi (silm, kõrv, nina, keel, keha ja vaim), kuue tajuobjekti ja tajumisega seotud teadvuse vahel (tunne, mis tekib silma, kuju ja nägemisteadvuse kontaktist; tunne, mis tekib kõrva, heli ja kõrvateadvuse kontaktist; tunne, mis tekib nina, lõhna ja ninateadvuse kontaktist; tunne, mis tekib keele, maitse ja keeleteadvuse kontaktist; tunne, mis tekib keha, kombitava ja kehateadvuse kontaktist; tunne, mis tekib vaimu, seaduse ja vaimuteadvuse kontaktist. 3. Äratundmine (skr *saṃjñā*, tib *'du shes*, 'kokkuteadmise') - tunnuste äratundmine, nimetamine. Tuleb silmas pidada, et omadus või tunnus, mis võib olla tühine või oluline, ilus või kole, on mõtestamine, mida vahendab tajuv meel ning mis pole tajutava objekti tegelik külge või omadus. Tiibeti keeles kirjeldatakse seda seisundit kui „tunnustena haaramist“. Miskit tajutakse tunnustena, mida tegelikult pole. Luuakse mõisteid ja mõistelist maailma. 4. Tegurid (skr *saṃskāra*, tib *'du byed*, 'kokkutegev') - Mõiste, mis tähistab kõiki inimest tegutsema sundivaid tegureid, mida võib mõista kui teadlikke ja alateadlikke ajendeid, harjumusi, meeleolusid, kujutlusi, tunde ja motiive. Kuna seda kuhja võib kirjeldada kui tingitud vastust kogetud objektile, sisaldab see ka kalduvusi, harjumusi, eelmistest eludest talletatud püsivaid jälgi. 5. Teadvus (skr *vijñāna*, tib *rnam par shes pa*) – üldiselt tähendab teadvus budismis meele võimet olla virge ja teadlik. Eristatakse kuue võimega seotud teadvuse aspekte – silmateadvus, kõrvateadvus, ninateadvus, keeleteadvus, kehateadvus ja vaimuteadvus.

kõrvaleheitmiseta, kiindumisest vabalt. See on Võiduka kavatsuse praktikas rakendamine. Kuni su meel saavutab sellise mõistmise väe, ära kiindu materiaalsetesse asjadesse. Püsi tihedates metsades eralduses nagu hirv. Vaid nii püsid teel, kus pole tagasilangemist. Suhtu välistesse ja sisemistesse tingimustesse, olgu nad siis meeldivad või ebameeldivad, rõõmustamise ja kurvastuseta, kiindumise ja vihata. Teel on suurimaks abiks toetumine tehtamatute nähtuste loomusele. Kui meelt taevasarnasena mõistmise teadmine ja näilisi olendeid mittehülgav kaastunne on taolises vaates ja tegevuses ühendatud, jõutakse kiiresti mitte kuskil püsiva suure teadmiseni.

Nirvaanasuutra ütleb: “Tühjus tähendab, et ei tajuta kumbagi - ei “tühjust” ega “mittetühjust”. Tühjuse loomulik kiirus võib ilmuda ükskõik millena. Kui see on ilmunud, on see tühi, seega on see ilmuva ja tühjuse ühendus. Seda saab teada vaid sissepoole vaadates, ei kuskil mujal. Seda kogetakse kui kõike eristavat iseennast teadvat teadmust.

Matšik Labdrön ütleb: “Kui pole mingit meeletegevust, kuidas saad siis teelt eksida? Hävita mõistete loomine!” Ja lisaks ütleb ta: “Meel on kahesusest vaba, vaata nii, nagu polekski midagi vaadata. Vaatamisega oma meelt ei näe. Nägemise abil ei saa meele olemust teada. Tegelikult pole mitte vähimatki, mida vaadata.”

Täiesti puhas meele loomulik olek on tühjus ja helendus, igasugustest mõistetest vaba. Kuna tekib mõistetest (tib *spros bral*) ja osutamisest (tib *ngos bzung*) vaba puhas teadvelolek, mille tõttu ilmuv avaldub meditatsioonisessiooni järel kui näiline, seetõttu harjuta lõdvestunult kuude ja aastate kaupa tühjuse ja helenduse seisundit, mis on sügava keskendumise ja meditatsioonisessiooni-järgse oleku lahutamatus.